

Pozvání do sociologie

Humanistická perspektiva

PETER L. BERGER

BARRISTER & PRINCIPAL

gii za jakousi „královskou hru“ – a na šachový turnaj nezveme ty, kdo neumějí hrát domino.

Počín tohoto druhu nemůže neodhalit autorovy předsudky ohledně jeho oboru. I to je třeba hned na začátku upřímně přiznat. Budou-li tuto knihu číst jiní sociologové, zejména v Americe, některé z nich její orientace nevyhnutelně rozladí, nebudou souhlasit s některými směry argumentace a získají pocit, že chybějí věci, které pokládají za důležité. Jediné, co k tomu mohu říci, je, že jsem se snažil být věrný ústřední tradici, která vychází od klasiků našeho oboru, a že jsem pevně přesvědčen o její trvalé hodnotě.

Mé zvláštní zaujetí v tomto oboru patří sociologii náboženství. Pravděpodobně se to projeví v příkladech, které užívám, protože mě napadaly nejsnadněji. Jinak jsem se ale snažil neklást na svou specializaci důraz. Chtěl jsem pozvat čtenáře do široce otevřené krajiny, ne do konkrétní vesničky, v níž náhodou žiji.

Při práci na knize jsem musel rozhodnout, zda do ní zahrnu tisíce poznámek, či vůbec žádnou. Rozhodl jsem se pro druhou možnost, protože se mi zdálo, že kdybych dal knize podobu německy důkladného pojednání, příliš by se tím nezískalo. Autory uvádím v textu tam, kde nejsou jejich myšlenky součástí obecného konsenzu v oboru. Tato jména jsou znovu shrnuta v poznámkách na konci knihy, kde čtenář najde také určité podněty k další četbě.

Ve všem, co v oboru, který jsem si zvolil, promýšlím, patří můj nezměrný dík mému učiteli Carlu Mayerovi. Obávám se, že bude-li tuto knihu číst, při některých pasážích pozvedne obočí. Přesto doufám, že zde předložené pojetí sociologie nebude pokládat za příliš velkou travestii toho, jež předával svým studentům. V jedné z kapitol tvrdím, že všechny světové názory jsou výsledkem spiknutí. Totéž lze říci o názorech týkajících se vědeckého oboru. Na závěr bych proto rád poděkoval třem lidem, kteří se mnou v řadě rozhovorů a sporů konspirovali – Brigitte Bergerové, Hansfriedu Kellnerovi a Thomasi Luckmannovi. Výsledky těchto schůzek najdou na následujících stránkách na nejednom místě.

I.

SOCIOLOGIE JAKO INDIVIDUÁLNÍ ZÁBAVA

O sociologích se nevypráví mnoho anekdot. Možná to v nich vyvolává určité zklamání, zvláště když se srovnají se svými vzdálenějšími bratrance psychology, kteří jsou oblíbenější a téměř ovládli onu oblast amerického humoru, jež byla tradičně vyhrazena duchovním. Člověk, který je na nějakém večírku představen jako psycholog, ihned pocítí, že je předmětem značné pozornosti a zdrojem nepříjemného rozruchu. Sociolog na tomtéž místě vzbudí nejspíše stejnou reakci, jako kdyby byl do společnosti uveden pojišťovací agent. Bude si muset získat pozornost jako kdokoli jiný. To je možná mrzuté a nespravedlivé, ale také poučné. Nepočetnost vtipů o sociologích zřejmě naznačuje, že nezaujímají v představách veřejnosti tolik místa jako psychologové. Ukazuje však také na to, že v představách veřejnosti o sociologích existuje určitá nejasnost. Dobrým východiskem pro naše úvahy snad bude, podíváme-li se na některé z těchto představ blíže.

Zeptáme-li se studentů, proč si zvolili za hlavní studijní obor sociologii, dostaneme často tuto odpověď: „Protože rád pracuji s lidmi.“ Ptáme-li se jich dále, jaké jsou jejich plány, pokud jde o budoucí zaměstnání, zpravidla slyšíme, že mají v úmyslu věnovat se sociální práci. O tom si řekneme víc za okamžik. Jiné odpovědi jsou vágnější a obecnější, ze všech ale vyplývá, že dotyční studenti by se zabývali raději lidmi než věcmi. Výčet povolání a oborů, jež v této souvislosti zmiňují, zahrnuje personalistiku, lidské vztahy v pracovním procesu,

práci s veřejností, reklamu, plánování obecního rozvoje nebo laickou práci v náboženských komunitách. Všem těmto oblastem činnosti je, jak se obecně předpokládá, společné, že v nich člověk může „udělat něco pro lidi“, „pomáhat lidem“, „dělat práci, která je užitečná pro společnost“. Takovou představu sociologa lze charakterizovat jako sekularizovanou obdobu liberálního protestantského pastora s tajemníkem YMCA, který by mohl zprostředkovávat propojení mezi náboženskou a světskou dobročinností. Sociologie je tu pojímána jako nejnovější variace na klasické americké téma „povznesení“ a sociolog je považován za člověka, který se profesionálně zabývá osvětovou činností mezi jednotlivci i ve prospěch společnosti jako celku.

O trpkém rozčarování, do něhož tento typ motivace ústí ve většině zaměstnání, o nichž jsme se zmiňovali, bude brzy napsán velký americký román. Lidumilové, kteří si našli práci v osobních odděleních a poprvé se utkávají s lidsky tvrdou realitou stávky, v níž musí bojovat na jedné straně přísně stanovené bitevní linie, nebo kteří pracují s veřejností a právě objevují, co to znamená, když se od nich očekává propaganda a angažovanost v tom, co odborníci na tuto oblast nazývají „technika získávání souhlasu“, nebo kteří nastoupili do obecních institucí a začínají procházet tvrdým školením v politice spekulací s nemovitostmi, všichni tito nadšenci mají dojemný osud. Zde se však nechceme zabývat ztrátou nevinnosti. Jde nám jen o konkrétní představu sociologa, která je nepřesná a zavádějící.

Je samozřejmě pravda, že sociology se stali i někteří chlapci skautského typu. Je také pravda, že osobním výchozím bodem pro studium sociologie mohou být dobročinné zájmy. Musíme však zdůraznit, že stejně dobře by k tomu mohl posloužit i zlovolný a misantropický postoj. Sociologický pohled má cenu pro každého, kdo chce ve společnosti nějak jednat. A toto jednání nemusí být nijak zvlášť humaní. Někteří američtí sociologové jsou dnes zaměstnáni ve vládních úřadech, které chtějí pro národ najít snesitelnější formy soužití. Jiní pracují pro vládní úřady zabývající se tím, jak vymazat z mapy společenství nepřátelských národů v případě, že taková nutnost nastane.

Ať už jsou morální důsledky těchto činností jakékoli, neexistuje žádný důvod, proč by zájem o sociologická studia měl být v některé z nich omezen. Podobně je tomu s kriminologií jako speciálním odvětvím sociologie, disponujícím otevřenými informacemi o metodách zločinu v moderní společnosti. Tyto informace mají stejnou cenu jak pro ty, kdo se snaží proti zločinu bojovat, tak pro ty, kdo mají zájem ho páchat. Fakt, že více kriminologů bývá zaměstnáno u policie než u gangsterů, může být vysvětlen morálními předsudky samotných kriminologů, veřejným postavením policie a snad i nedostatkem vědecké erudice gangsterů. S povahou informací to však nemá nic společného. Když to shrneme, „pracovat s lidmi“ může znamenat dostat lidi z brlohu, nebo je dostat do vězení, dělat jim propagandu, nebo je okrádat (ať již legálně, nebo nelegálně), vést je k výrobě lepších automobilů, nebo je školit na lepší piloty bombardérů. Pro představu o sociologovi je tedy tato fráze v mnohém nedostatečná, i když může sloužit alespoň k popisu počátečního podnětu, v jehož důsledku se někteří lidé začnou studiu sociologie věnovat.

Několik dalších poznámek je třeba uvést i v souvislosti s jinou, blízkou spřízněnou představou sociologa jako jakéhosi teoretika sociální práce. Taková představa je vzhledem k vývoji sociologie v Americe pochopitelná. Přinejmenším jeden z kořenů americké sociologie lze nalézt v obavách sociálních pracovníků, kteří se střetávali s ohromnými problémy, jež provázely průmyslovou revoluci – rychlým růstem měst a chudinských čtvrtí v nich, masovým přistěhovalectvím, obrovskými přesuny lidí, rozpadem tradičních způsobů života a následnou dezorientací jednotlivců zasažených těmito procesy. Takové obavy byly zdrojem řady sociologických výzkumů. A tak tomu je zcela běžně u studentů, kteří mají v plánu zabývat se sociální prací jako hlavní sociologickou specializací.

Ve skutečnosti byla americká sociální práce při rozvíjení své „teorie“ daleko více než sociologií ovlivněna psychologií. Tento fakt s velkou pravděpodobností souvisí s tím, co jsme již předběžně řekli o relativním postavení sociologie a psychologie v představách veřej-

nosti. Sociální pracovníci museli vést dlouhý a nesnadný boj, aby byli uznáni jako „profesionálové“ a získali prestiž, vliv a (v neposlední řadě) také plat, které takové uznání obnáší. Když se ohlíželi po vzoru „profesionála“, který by mohli napodobit, zdálo se jim, že nej-přirozeněji se nabízí psychiatr. Dnešní sociální pracovníci tak přijí-mají své „klienty“ v kanceláři, vedou s nimi padesátiminutové „kli-nické rozhovory“, které zaznamenávají ve čtyřech kopiích a pak je konzultují s celou hierarchií „dohlížitelů“. S vnější výzbrojí psychi-atrů byla přirozeně přijata i jejich ideologie. Současnou americkou „teorii“ sociální práce tak z podstatné části tvoří poněkud vykuchaná verze psychoanalytické psychologie, odrůda freudismu pro chudé, jejímž účelem je podpořit tvrzení sociálních pracovníků, že pomáhají lidem „vědeckým“ způsobem. Zkoumání „vědecké“ platnosti této syntetické doktríny nás zde nezajímá. Podle našeho názoru má se so-ciologií nejen máloco společného, ale navíc se vyznačuje vskutku mimořádnou tupostí v pojmání sociální reality. Ztotožňování socio-logie se sociální prací v představách mnoha lidí je projevem jakési „kulturní zpozdilosti“, která se datuje od období, kdy se ještě „před-profesionální“ sociální pracovníci věnovali chudobě místo libidinóz-ní frustraci, a to bez dobrodiní diktafonu.

Ale představa sociologa jako teoretického rádce sociálního pra-covníka by byla scestná, i kdyby se americká sociální práce nesvezla s módní vlnou populárního psychologismu. Ať je sociální práce teo-reticky zdůvodňována jakkoli, je určitou společenskou *praxí*. Socio-logie oproti tomu není *praxí*, ale *snahou porozumět*. Jistě, i pro prak-tika může být toto porozumění užitečné. Co se toho týče, měli by-chom říci, že hlubší pochopení sociologie by mělo pro sociální pra-covníky velký užitek a zbavilo by je nutnosti sestupovat do mytolo-gických hloubek „podvědomí“, aby vysvětlili věci, které jsou zpravi-dla zcela vědomé, mnohem jednodušší a ve své podstatě *sociální*. V sociologickém úsilí o porozumění společnosti však není nic, co by nutně vedlo k tomu či onomu druhu praxe. Sociologické porozumění může být prospěšné sociálním pracovníkům, ale také obchodníkům,

ošetřovatelkám, kazatelům a politikům – zkrátka všem, jejichž zámě-ry předpokládají zacházení s lidmi pro jakýkoli účel a s jakýmkoli morálním ospravedlněním.

Taková koncepce sociologie vyplývá z klasického vyjádření Maxe Webera, jedné z nejdůležitějších postav v rozvoji této disciplíny, v tom smyslu, že sociologie je „hodnotově nezátížená“. Protože poz-ději se budeme muset vrátet k této otázce častěji, bude snad užitečné je v tomto bodě blíže osvětlit. Toto vyjádření zajisté *neznamená*, že sociolog nemá nebo by neměl mít žádné hodnoty. V každém případě je téměř nemožné, aby lidská bytost bez jakýchkoli hodnot vůbec exis-tovala, ačkoli v hodnotách, které lidé zastávají, se mohou vyskytovat obrovské rozdíly. Sociolog bude za normálních okolností vyznávat řadu hodnot jako občan, soukromá osoba, člen náboženské obce nebo příslušník nějakého jiného společenství. V rámci jeho sociologické činnosti však působí jen jedna základní hodnota – *hodnota vědecké poctivosti*. Samozřejmě i zde musí sociolog jako lidská bytost počítat se svými přesvědčeními, emocemi a předsudky. Součástí jeho inte-lektuální přípravy je však to, že se pokouší toto vše pochopit a zvlá-dat jako *předpojatosti*, které mají být z jeho práce pokud možno vy-loučeny. Rozumí se samo sebou, že to není vždy snadné, ale není to nemožné. Sociolog se pokouší vidět to, co je. Může mít naděje nebo obavy související s tím, co zjistí. Ale bez ohledu na to se pokouší pojímat věci nezaujatě. Sociologie tedy směřuje k aktu čistého vní-mání – tak čistého, jak to jen dovolí omezené lidské prostředky.

Poněkud lépe nám to pomůže objasnit určitá analogie. V každém politickém nebo vojenském konfliktu je výhodné zachytit informace, které využívají výzvědné organizace druhé strany. Je tomu tak proto, že dobré zpravodajské údaje sestávají z informací očištěných od před-sudků. Jestliže špion podává zprávy, které jen vyhovují ideologii a ambicím jeho nadřízených, jeho zprávy jsou bez užitku nejen pro nepřítele, pokud by je zachytil, ale i pro špionovu vlastní stranu. Jed-nou ze slabin špionážního aparátu totalitních států bylo prý to, že špioni hlásili, nikoli co zjistili, ale co chtěli slyšet nadřízení. To je

zcela evidentně špatná špionáž. Dobrý špion podává zprávy o tom, co je. O tom, co se má na základě jeho informací udělat, rozhodují jiní. Sociolog je v mnoha ohledech také jakýmsi špionem. Jeho úkolem je podávat co nejpřesnější zprávy o určité společenské oblasti. Jiní, nebo i on sám, pokud vymění roli sociologa za jinou, budou muset rozhodnout, co je třeba v dané oblasti podniknout. Chtěli bychom zdůraznit, že z toho, co bylo řečeno, *nevyplývá*, že sociolog nemá žádnou povinnost ptát se na záměry svého zaměstnavatele nebo na to, k čemu bude využita jeho práce. Ale takové otázky nemají sociologickou povahu. Týkají se jednání každého člověka ve společnosti. Například biologické poznatky mohou pomáhat léčit, nebo být zneužity k zabíjení, a to znamená, že biolog se nemůže zříci odpovědnosti za to, čemu slouží. Ale když posuzuje svou odpovědnost, neposuzuje biologický problém.

Ke dvěma představám sociologa, o nichž jsme tu mluvili, se pojí ještě třetí, totiž představa sociologa jako sociálního reformátora. Tato představa má opět historické kořeny, a to nejen v Americe, ale i v Evropě. Auguste Comte, francouzský filozof první poloviny devatenáctého století, který vymyslel pro tuto disciplínu název, pojímal sociologii jako teorii pokroku, jako světskou nástupkyni teologie a královnu věd. Sociolog v tomto pohledu hraje roli arbitra pro všechna odvětví poznání, která se vztahují k blahu člověka. Toto pojetí, třebaže zbavené svých přespříliš fantastických nároků, přetrvávalo zvláště houževnatě ve vývoji francouzské sociologie. Našlo svou odezvu i v Americe, když například v počátcích americké sociologie někteří Comtovi zámořští žáci v memorandu prezidentovi Brownovy univerzity zcela vážně navrhovali, aby všechny její katedry byly reorganizovány a podřízeny katedře sociologie. Takto by svou roli dnes chápalo jen málo sociologů, a dokonce snad žádný v Americe. Něco z této koncepce však přežívá v očekávání, že sociologové vystoupí s návrhem společenských reforem při řešení určitých sociálních problémů.

Z určitých hodnotových pozic (včetně autorových) je potěšitelné, že sociologické poznatky v mnoha případech posloužily ke zlepšení

osudu mnoha skupin lidí, protože například odhalily jejich morálně neúnosné životní podmínky nebo rozptýlily kolektivní iluze nebo ukázaly, jak lze nějaké společensky žádoucí změny dosáhnout humánnějším způsobem. Je možné poukázat na určité aplikace sociologických poznatků v trestní praxi západních zemí. Nebo by bylo možno uvést využití sociologických studií pro rozhodnutí Nejvyššího soudu Spojených států z roku 1954 o rasové segregaci ve veřejném školství. Mohli bychom se podívat na aplikaci jiných sociologických studií v plánování lidsky důstojnější městské výstavby. Morálně a politicky citlivý sociolog bude mít jistě z takových příkladů radost. Opět však musíme mít na mysli, že v uvedených příkladech nejde o sociologické porozumění jako takové, ale o určitou jeho aplikaci. Není těžké nalézt případy, kdy by mohlo být totéž porozumění využito k opačným záměrům. Sociologické poznání dynamiky rasových předsudků může být s úspěchem využito těmi, kdo mají zájem na vzbuzování nenávisti mezi určitými skupinami, stejně jako těmi, kdo se snaží šířit toleranci. Sociologické poznání povahy lidské solidarity může vstoupit do služeb totalitních i demokratických režimů. Uvědomění, že tytéž procesy, které vytvářejí konsenzus, může využívat sociální pracovník v nějakém letním táboře v Adirondackých horách i komunistický vymývač mozků ve vězeňských táborech v Číně, násvede k střízlivosti. Ochotně uznáváme, že sociolog může být někdy přizván, aby poradil, pokud jde o změnu některých nežádoucích sociálních podmínek. Ale představa sociologa jako sociálního reformátora je stejně zmatečná jako představa, že je sociálním pracovníkem.

Jestliže jsme všechny tyto představy sociologa odmítli s tím, že obsahují jakýsi prvek „kulturní zpozdilosti“, můžeme se nyní obrátit k některým jiným, jež jsou novějšího data a mají vztah k novějšímu vývoji sociologie. Jedna z nich je představa sociologa jako shromažďovatele statistických údajů o lidském chování. Sociolog je v ní pojímán v podstatě jako pomocník počítače. Vyjde ven s dotazníkem, náhodně vybere lidi, se kterými ho vyplní, vrátí se domů, přenesse své

záznamy na nespočetné děrné štítky, jimiž pak nakrmí počítač. V tom všem mu samozřejmě pomáhá velký štáb spolupracovníků a je podpořen velmi štedrým rozpočtem. Součástí této představy je názor, že výsledkem všeho toho úsilí je bezcenné pedantické přeformulování toho, co už beztak každý ví. Jak to jadrně vystihl jeden pozorovatel, sociolog je chlapík, který utratí 100 000 dolarů, jen aby našel svou vlastní cestu do bordelu.

Ve veřejném mínění byla taková představa sociologa posilována činností mnoha agentur, které by se daly docela dobře nazvat parasociologické, zejména těch, které se zabývají výzkumem veřejného mínění a tržních trendů. Dobře známou postavou amerického života se stal tazatel obtěžující lidi otázkami na jejich názory, od zahraniční politiky až po toaletní papír. A protože metody využívané v komerčním výzkumu veřejného mínění jsou úzce podobné sociologickému výzkumu, je upevnění takové představy o sociologovi pochopitelné. K dalšímu rozšíření této představy pravděpodobně přispěly i Kinseyho studie o sexuálním chování Američanů. Základní sociologická otázka, ať už se týká předmanželského sexu, volebních preferencí republikánů nebo rvaček na nože mezi gangy, je vždy uváděna slovy „jak často?“ nebo „kolik?“. Nepočtené příležitostné vtipy o sociologických kolujících mezi lidmi se obvykle vztahují k této statistické představě (jaké vtipy to jsou, raději ponecháme na čtenářově fantazii).

Nyní musíme, byť s politováním, přiznat, že tato představa sociologa a jeho náplně práce není žádným výmyslem. Krátce po první světové válce se americká sociologie dosti rozhodně odvrátila od teorie k intenzivnímu zájmu o úzce pojaté empirické studie. V souvislosti s tímto odklonem sociologové neustále zdokonalovali své výzkumné techniky a mezi nimi, což je přirozené, zaujaly přední místo statistické metody. Asi od poloviny čtyřicátých let znovu ožil zájem o sociologickou teorii a existují náznaky, že tendence k opuštění úzkého empirismu stále sílí. Zůstává však pravdou, že značná část sociologického snažení v této zemi i nadále sestává z drobných studií o skrytých fragmentech sociálního života a je lhostejná k jakémukoli

širšímu teoretickému zájmu. Tento názor potvrdí pouhý pohled na obsah nejdůležitějších sociologických časopisů nebo na seznam příspěvků sociologických konferencí.

Takový model – a to nejen v sociologii – podporuje politická a ekonomická struktura amerického akademického života. Vyšší školy a univerzity jsou obvykle řízeny velmi zaměstnanými lidmi, kteří nemají čas a zájem probírat se ezoterickými díly svých učených zaměstnanců. Tito administrátoři jsou nicméně povoláni k tomu, aby rozhodovali o přijímání, propouštění, povyšování a funkcích pracovníků své fakulty. Jaká kritéria by měli používat při svém rozhodování? Těžko lze od nich očekávat, že budou číst, co píše profesori, protože pro takovou činnost nemají čas a zvláště v odbornějších disciplínách nemají pro posouzení takového materiálu ani potřebnou kvalifikaci. Názory nejbližších kolegů v oboru na tyto profesory jsou podezřelé a priori, protože běžné akademické instituce jsou arénou zahořklých půtek mezi fakultními frakcemi, z nichž žádná není schopna objektivně posoudit členy ani vlastní, ani opoziční skupiny. Dotazovat se studentů by byl postup ještě nejistější. Administrátorům tak zbývá řada stejně neuspokojivých možností. Mohou přistoupit na princip, že daná instituce je jedna šťastná rodina, kde všichni členové postupují na kariérním žebříčku bez ohledu na zásluhy. Tak se to zkoušelo již mnohokrát, ale v době konkurenčního boje o přízeň veřejnosti a o peníze nadací je to stále obtížnější. Jinou možností je spolehnout se na rady jedné kliky, vybrané více či méně racionálně. To pro administrátora skupiny, která chronicky brání svou nezávislost, může znamenat zřejmé politické potíže. Třetí a dnes nejobvyklejší možností je uchýlit se ke kritériím produktivity, které se uplatňují v podnikatelském světě. Protože je však skutečně velmi těžké posoudit produktivitu vědeckého pracovníka v oblasti, s níž není člověk dobře obeznámen, musí se nějak pokusit zjistit, jak je tento pracovník přijímán svými nezaujatými kolegy v oboru. Předpokládá se pak, že respekt, který si získal, může být vydedukován z počtu knih a článků, které jsou nakladatelé a vyda-

vatelé ochotni mu přijmout k vydání. To nutí odborníky, aby se koncentrovali na práci, která může být snadno a rychle proměněna v seriózní malý článek, který bude pravděpodobně přijat k otištění v odborném časopise. Pro sociology taková práce představuje nějakou malou empirickou studii o úzce vymezeném předmětu. Ve většině případů vyžadují takové studie uplatnění statistických metod. Protože většina odborných sociologických časopisů se na články, které neobsahují alespoň nějaký statistický materiál, dívá podezřívavě, tato tendence dále sílí. A tak nás horliví mladí sociologové, trčící někde v provinčních institucích a toužící po bohatých nivách lepších univerzit, zaplavují nepřetržitým proudem malých statistických studií o zvycích svých studentů v navazování partnerských a erotických vztahů, o politických názorech okolního obyvatelstva nebo o třídním složení nějaké vísky, která je ještě v přijatelné vzdálenosti od jejich kampusu. Snad bychom měli dodat, že to není tak hrozné, jak by se nováčkovi v oboru mohlo zdát, protože rituální požadavky systému znají všichni zainteresovaní velmi dobře. Každý rozumný člověk tak čte v sociologických časopisech hlavně recenze knih a nekrology a jde na sociologická setkání, jen když hledá práci nebo má na starosti nějaké jiné věci.

Dnešní význačné postavení statistických metod v americké sociologii má tedy určité rituální funkce, které snadno pochopíme z hlediska mocenského systému, v němž musí většina sociologů realizovat svůj profesní vzestup. Ve skutečnosti však nemá většina sociologů o mnoho větší znalosti statistiky, než jaké by načerpala z kuchářky, a zachází s ní se stejnou směsí bázně, nevědomosti a opatrnosti, s jakou by chudý venkovský farář zacházel s mohutnými latinskými kadencemi tomistické teologie. Jakmile si tyto věci uvědomíme, mělo by nám být jasné, že sociologii nelze posuzovat podle těchto úchylek. Začneme o sociologii uvažovat jaksi sociologicky vytříbeněji a budeme schopni prohlédnout vnější znaky a odhalit určitou vnitřní krásu, která se za nimi skrývá.

Statistická data sama o sobě sociologii nedělají. Stávají se sociologií teprve tehdy, když jsou sociologicky interpretována, zasazena do určitého teoretického referenčního rámce, který má sociologickou povahu. Sociologie není prosté počítání, a dokonce ani zjišťování korelací mezi různými položkami, které jsme spočítali. V Kinseyho zprávě téměř žádná sociologie není. To neznamená, že údaje v takových studiích jsou nepravdivé nebo že nemohou mít pro sociologické porozumění význam. Samy o sobě jsou surovinou, kterou lze použít pro sociologickou interpretaci. Interpretace však musí být obsažnější než samotná data. Sociolog se například nemůže zastavit u frekvenčních tabulek předmanželských erotických zkušeností nebo mimomanželské homosexuality. Takové výčty mají pro něj význam jen vzhledem k mnohem širším důsledkům pro porozumění institucím a hodnotám naší společnosti. Aby k takovému porozumění dospěl, bude muset často využít statistických metod, zejména když se zabývá masovými jevy moderního sociálního života. Avšak sociologii tvoří statistika stejně málo jako filologii časování nepravidelných sloves nebo chemii vyrábění nepříjemných pachů ve zkumavkách.

Další současná představa sociologa, která se dosti těsně přimyká k představě sociologa jako statistika, ho pojímá jako člověka, který se zabývá převážně rozvojem vědecké metodologie, již pak vkládá do popisu lidského světa. Takovou představu mají často lidé z humanitních oborů a je pro ně důkazem, že sociologie je forma intelektuálního barbarství. Zčásti je tato kritika sociologie často sžíravým komentářem literátů, kteří se vyjadřují k bizarnímu žargonu, v němž je sepsáno mnoho sociologických prací. Ti, kteří takové kritiky pronášejí, se samozřejmě oproti tomu vydávají za strážce klasických tradicí humanitní vzdělanosti.

Bylo by zcela snadné čelit takové kritice argumentací ad hominem. Zdá se, že intelektuální barbarství je zcela rovnoměrně rozděleno mezi všechny hlavní vědecké disciplíny zabývající se fenoménem „člověk“. Argumentovat ad hominem je však nedůstojné, a proto bychom měli ochotně připustit, že mnohé z toho, co se skrývá pod názvem sociolo-

gie, je zcela oprávněně považováno za barbarství, pokud je toto slovo použito k označení nezájmu o historii a filozofii, úzké odbornosti bez širších obzorů, výlučného zaměření na technické dovednosti a naprosté necitlivosti v užívání jazyka. A co víc, tyto prvky mohou být samy pochopeny sociologicky ve vztahu k určitým charakteristikám současného akademického života. Soutěž o prestiž a práci v oboru, která se stává stále všestrannější, si vynucuje specializaci končící až příliš často ve skličující úzkoprsosti zájmů. Také v tomto případě je však nepřesné ztotožňovat sociologii s tímto mnohem rozšířenějším intelektuálním trendem.

Sociologie se od svých počátků považovala za vědu, ale o přesný význam tohoto sebevymezení se vedlo mnoho sporů. Například němečtí sociologové zdůrazňovali rozdíl mezi společenskými a přírodními vědami mnohem silněji než jejich francouzští a američtí kolegové. Avšak věrnost sociologů vědeckému étosu znamenala vždy ochotu podřídit se určitým vědeckým kritériím způsobu práce. Chce-li sociolog zůstat věrný svému povolání, musí ke svým tvrzením dospět při dodržování určitých pravidel důkazu, která umožní jiným přezkoumávat, opakovat nebo dále rozvíjet to, co zjistil. Právě proto, že sociologie je vědecká disciplína, dává sociolog často přednost studiu nějaké sociologické práce před, řekněme, četbou románu, který se věnuje stejnému tématu a může popsat věci mnohem působivějším a přesvědčivějším jazykem. Když se sociologové pokoušeli rozpracovat pravidla vědeckého důkazu, byli nuceni uvažovat o metodologických problémech. To je důvod, proč je metodologie nutnou a platnou součástí sociologického úsilí.

Současně je naprostá pravda, že zvláště v Americe se někteří sociologové dali natolik strhnout metodologickými otázkami, až se úplně přestali zajímat o společnost. V důsledku toho neobjevili nic významného, pokud jde o nějaký aspekt sociálního života, protože stejně jako v lásce i ve vědě platí, že soustředění na techniku s nejvyšší pravděpodobností povede k impotenci. Toto upnutí se k metodologii můžeme z velké části vysvětlit tlakem, pod kterým si relativně nová disci-

plína byla nucena hledat přijetí na akademické scéně. Protože věda je mezi Američany obecně a mezi americkými akademiky zvláště téměř posvátná, nováčkové na tržišti učenosti velmi silně touží napodobit postupy starších přírodních věd. Například experimentální psychologové si tuto touhu splnili tak úspěšně, že jejich studie nemají s tím, co je nebo dělá člověk, obvykle už nic společného. Paradoxní je to, že sami přírodovědci již opustili právě ten pozitivistický dogmatismus, který se jejich napodobitelé stále snaží si присvojit. Zde se však zajímáme o něco jiného. Postačí jen říci, že ve srovnání s některými příbuznými obory se sociologii podařilo největším přehmatům tohoto „metodologismu“ vyhnout. Nyní, když se sociologové stali ohledně svého akademického statusu jistější, můžeme očekávat, že se tento komplex metodologické méněcennosti bude dále vytrácet.

S podobnými výhradami může být přijata i výtku, že mnozí sociologové píšou barbarským jazykem. Každá vědecká disciplína musí rozvíjet určitou terminologii. To je samozřejmé u takového oboru, jako je kupříkladu atomová fyzika, která se zabývá problémy, jež jsou pro většinu lidí neznámé a pro jejichž vyjádření nemá běžný jazyk žádná slova. Avšak pro sociální vědy je terminologie snad ještě důležitější, neboť jejich předmět je známý a slova k jeho označení již *existují*. Protože jsme všichni dobře obeznámeni se sociálními institucemi, jež nás obklopují, naše vnímání těchto institucí je nepřesné a často mylné. Naprosto stejně tak většina z nás bude mít značné potíže, bude-li muset přesně popsat své rodiče, manžela nebo manželku, děti a blízké přátele. Také náš jazyk je, pokud jde o odkazování k sociální realitě, často (a snad naštěstí) vágní a zmatečný. Vezměme si například pro sociologii velmi důležitý pojem *třída*. Jistě existují tucty významů, které má tento termín v běžné řeči – příjmová úroveň, rasa, etnická skupina, mocenská klika, výška inteligence a mnoho jiných. Je zřejmé, že má-li sociolog ve své práci postupovat s nějakým stupněm vědecké přísnosti, musí mít přesnou, nedvojznačnou definici tohoto pojmu. Z tohoto hlediska lze pochopit, že někteří sociologové se pokoušeli vymýšlet úplně nová slova, aby se vyhnuli sémantické

léčce hovorového jazyka. Měli bychom pak připustit, že některé z těchto neologismů byly nutné. Měli bychom však rovněž připustit, že převážná část sociologie může být bez velkého úsilí prezentována ve srozumitelném jazyce a že velká část současné „sociologičtiny“ může být chápána jako vědomá mystifikace. Zde se však opět setkáváme s intelektuálním fenoménem, který se projevuje i v jiných oborech. Může to taky souviset se silným vlivem německého akademického života ve formativním období vývoje amerických univerzit, kdy se vědecká hloubka poměřovala těžkopádností vědeckého jazyka. Jestliže byl vědecký spis srozumitelný jen úzkému kroužku zasvěcenců v dané problematice, byl to ipso facto důkaz jeho intelektuální úctyhodnosti. Dodnes se mnoho amerických vědeckých spisů čte, jako by šlo o překlady z němčiny. To je jistě politováníhodné, má to však málo co společného s oprávněností sociologického zkoumání jako takového.

Konečně bychom se měli zmínit o představě sociologa, která se ani tak netýká jeho profesní role, jako jeho lidské existence – hypotetické osobnosti určitého typu. Je to představa sociologa jako lhostejného, cynického pozorovatele a chladného manipulátora s lidmi. Tam, kde tato představa převládne, ilustruje paradoxní triumf sociologova vlastního úsilí, aby byl akceptován jako opravdový vědec. Sociolog se zde stává samozvaným nadřazencem, který stojí mimo hřejivou vitalitu obyčejné existence a nachází své uspokojení nikoli v soužití s jinými, ale v chladném oceňování jejich životů, jež subsumuje pod několik málo kategorií, a tak pravděpodobně přehlíží skutečný význam toho, co pozoruje. K tomu se dále pojí domněnka, že když sám zasahuje do sociálních procesů, činí tak jen jako neutrální technik, který dává své manipulativní schopnosti do služeb silám, jež jsou právě u moci.

Tato poslední představa pravděpodobně není příliš rozšířena. Vyskytuje se hlavně u lidí, kteří se z politických důvodů zajímají o skutečné nebo možné zneužití sociologie v moderních společnostech. K vyvrácení této představy nelze mnoho říci. Jako zobecněný obraz

současného sociologa je jistě hrubým zkreslením. Hodí se na velmi málo jedinců, které by dnes mohl někdo v této zemi potkat. Nicméně problém politické role sociálního vědce je velmi reálný. Například zaměstnávání sociologů v jistých odvětvích průmyslu a vládních úřadech vytyčuje morální otázky, které by se měly řešit komplexněji, než tomu bylo dosud. Takové otázky se však týkají všech lidí zastávajících odpovědná místa v moderní společnosti. Představou sociologa jako pozorovatele bez vášně a manipulátora bez svědomí se zde nemusíme déle zdržovat. Vzato kolem a kolem, v historii se objevuje jen velmi málo Talleyrandů. A většina dnešních sociologů by pro takovou roli, i kdyby na ni chtěli v okamžicích horečnaté fantazie aspirovat, stejně postrádala emocionální výbavu.

Jak tedy máme sociologa pojímat? Při probírání různých představ, jež se hojně vyskytují v běžném myšlení, jsme již uvedli určité prvky, které by se mohly stát součástí naší koncepce. Můžeme je nyní shrnout. Přitom budeme konstruovat to, co sami sociologové nazývají „ideální typ“. To znamená, že náš nástin se nenalézá ve skutečnosti v čisté formě. Místo toho se shledáme s proměnlivou škálou přiblížení k tomuto ideálnímu typu, nebo naopak odchylek od něj. Ideální typ ovšem nesmí být chápán jako empirický průměr. Dokonce si ani nečiníme nárok na to, aby se všichni, kdo se považují za sociology, v naší koncepci bez výhrad rozpoznali, ani nechceme upírat těm, kdo se v ní neuvidí, právo se odvolat. Nemáme zájem někoho exkomunikovat. Přesto bychom chtěli stát na tom, že náš „ideální typ“ odpovídá vlastnímu sebepojetí většiny sociologů v hlavním proudu této disciplíny jak historicky (přínejmenším v tomto století), tak dnes.

Sociolog je tedy někdo, kdo se soustavně snaží porozumět společnosti. Povaha tohoto oboru je vědecká, což znamená, že to, co sociolog zjišťuje a říká o sociálních jevech, které studuje, je vsazeno do jistého, dosti přísně definovaného referenčního rámce. Jedna z hlavních charakteristik tohoto vědeckého referenčního rámce spočívá v tom, že operace v něm jsou podřízeny určitým pravidlům důkazu. Jako vědec se sociolog snaží být objektivní, ovládat své osobní sym-

patie a předsudky a spíše jasně vnímat než normativně soudit. Toto omezení samozřejmě nezahrnuje totalitu sociologovy existence jako člověka, nýbrž se vztahuje jen na jeho působení jakožto sociologa. Ani sociolog netvrdí, že na společnost lze pohlížet jediné z jeho referenčního rámce. Pokud jde o tuto věc, dnes by se našlo jen velmi málo vědců z kterékoli oblasti, kteří by tvrdili, že je možné se na svět dívat jen vědecky. Botanik prohlízející si narcis nemá důvod upírat básníkovi právo dívat se na tentýž předmět naprosto odlišně. Hrát můžeme mnoha způsoby. Důležité není to, abychom popírali hry ostatních, nýbrž to, aby měl každý jasno o pravidlech vlastní hry. Hra sociologa se podřizuje vědeckým pravidlům. Sociolog si tedy musí jasně uvědomovat význam těchto pravidel, a to znamená, že se musí zabývat metodologickými otázkami. Metodologie sama ale není jeho cílem. Sociolog se snaží, zopakujme to ještě jednou, porozumět společnosti a metodologie mu v této snaze pomáhá. Aby porozuměl společnosti nebo nějaké její části, kterou právě zkoumá, bude využívat různé prostředky, mezi jinými i statistické metody. Statistika může být při zodpovězení jistých sociologických otázek velmi užitečná, ale sama sociologii netvoří. Sociolog jako vědec se bude muset zabývat přesným významem pojmů, které užívá, a tak se bude muset pečlivě věnovat i terminologii. To neznámá, že musí vymýšlet svůj vlastní nový jazyk, jen by neměl naivně užívat každodenní hovorové řeči. A konečně, sociologův zájem je primárně teoretický, jde mu tedy o porozumění pro ně samotné. Může si být vědom praktické použitelnosti nebo důsledků svých zjištění, či dokonce se jimi zabývat, ale v tomto bodě opouští sociologický referenční rámec jako takový a vstupuje do oblastí hodnot, přesvědčení a idejí, které sdílí s ostatními lidmi, kteří nejsou sociology.

Věříme, že se tato koncepce sociologa setkala v rámci dnešní sociologie s velmi širokým souhlasem. Rádi bychom zde však postoupili kousek dále a položili poněkud osobnější (a tedy nepochybně spornější) otázku. Rádi bychom se zeptali nejen na to, co dělá sociolog, ale i na to, co jej k tomu nutí. Nebo, abychom použili slov Maxe

Webera pronesených v podobných souvislostech, chceme zjistit něco málo o povaze sociologova démona. Přitom si vybavíme ani ne tak ideální typ ve shora uvedeném smyslu, ale spíše vyznání ve smyslu osobní odpovědnosti. Zde opět nemáme zájem někoho vylučovat. Hra sociologie se hraje na rozsáhlém hřišti. Chceme jen trochu důkladněji popsat ty, které bychom rádi přiměli, aby se připojili k naší hře.

Můžeme tedy říci, že sociolog (to znamená ten, koho bychom skutečně rádi pozvali ke své hře) je osoba, která se intenzivně, ustavičně a bez skrupulí zajímá o to, co lidé dělají. Jeho přirozeným prostředím jsou všechna místa světa, kde se scházejí a potkávají lidé. Sociolog se může zajímat ještě o mnoho jiných věcí, ale jeho stravující zájem zůstává ve světě lidí, jejich institucí, jejich historie, jejich vášni. A protože se zajímá o lidi, nic, co lidé dělají, nemůže být pro něj úplně nudné. Bude se přirozeně zajímat o události, v nichž se projevují základní lidská přesvědčení, o okamžiky tragédie, velikosti a extáze. Ale bude fascinován také běžným, každodenním životem. Bude vědět, co je to úcta, ale ta mu nesmí bránit, aby chtěl vidět a porozumět. Někdy může pocítit, že se od něj lidé distancují nebo jím pohrdají, ale to jej neodradí od úsilí dostat odpovědi na své otázky. Ve své snaze porozumět se sociolog pohybuje světem člověka bez ohledu na obvyklé demarkační linie. Vznešenost a degradace, moc a bezvýznamnost, inteligence a pošetilost – to vše ho *zajímá* stejně, bez ohledu na to, jak různě oceňuje tyto kvality ve svém osobním hodnocení nebo jak odpovídají jeho vkusu. Jeho otázky jej mohou zavést do všech možných úrovní společnosti, na nejznámější i nejméně známá místa, k nejváženějším i nejvíce opovrhovaným lidem. Je-li však dobrým sociologem, ocitne se na všech těchto místech, protože je tak posedlý svými otázkami, že nemá jinou volbu než na ně hledat odpovědi.

Totéž by bylo možno říci méně nadneseně: sociolog je člověk, který navzdory svému akademickému titulu a proti své vůli musí naslouchat pomluvám, je v pokušení nahlížet klíčovými dírkami, číst cizí dopisy a otevírat zavřené skříňky. Než pojmu některé málo vytižené

psychologové úmysl vypracovat test k měření sociologických schopností na základě sublimovaného voyeurismu, musíme rychle dodat, že zde mluvíme jen analogicky. Je možné, že někteří malí chlapci, které stravovala zvědavost vidět svou staropanenskou tetu v koupelně, se později stali zarytými sociology. To je ale naprosto nezajímavé. Co nás zajímá, je zvědavost, která se zmocní každého sociologa před zavřenými dveřmi, za nimiž je slyšet lidské hlasy. Je-li dobrým sociologem, bude chtít ty dveře otevřít, aby těmto hlasům porozuměl. Za každými zavřenými dveřmi bude tušit nějakou novou stránku lidského života, kterou ještě nikdo nepostřehl a nepochopil.

Sociolog se bude zabývat věcmi, které jiní považují za příliš posvátné nebo příliš odporné pro věcné a objektivní zkoumání. Zjistí, že je pro něj stejně prospěšné být ve společnosti kněží jako prostitutek, nezávisle na tom, čemu osobně dává přednost; podstatné jsou otázky, které se mu podaří v daný okamžik položit. Bude se také zabývat záležitostmi, které jiní možná shledávají příliš nezáživými. Bude se zajímat o lidskou interakci, která se odehrává ve válce nebo při velkých intelektuálních objevech, ale také o vztahy mezi lidmi zaměstnanými v restauraci nebo o komunikaci ve skupině děvčátek hrajících si s panenkami. V středu jeho pozornosti není konečný význam toho, co lidé dělají, nýbrž jejich činnost samotná jako jeden z příkladů nekonečné rozmanitosti lidského chování. Tolik k představě našeho spoluhráče.

Na těchto cestách světem člověka bude sociolog nevyhnutelně potkávat jiné profesionální zvědavce. Ti ho někdy nebudou moci vystát, protože se budou domnívat, že pytláčí v jejich revíru. Někde se sociolog potká s ekonomem, jinde s politologem a ještě jinde s psychologem nebo etnologem. Nicméně je tu naděje, že otázky, které ho přivedly do stejných hájemství, se liší od otázek, jež tam nutí rušivě vstupovat jeho kolegy z jiných oborů. Sociologovy otázky zůstávají v podstatě pořád stejné: „Co spolu lidé navzájem dělají?“, „Jaké jsou jejich vzájemné vztahy?“, „Jak jsou tyto vztahy organizovány v instituce?“, „Které kolektivní ideje hýbou lidmi a mění instituce?“. Když

se sociolog bude pokoušet na tyto otázky odpovědět, v konkrétních případech se samozřejmě nevyhne ekonomickým nebo politickým záležitostem, ale bude je pojímat jinak než ekonom nebo politolog. Scéna, o které uvažuje, je táž lidská scéna, kterou se zabývají jiní vědci. Sociologův úhel pohledu je však odlišný. Jakmile si toto uvědomíme, bude nám jasné, že nemá velký smysl pokoušet se přesně vymezovat enklávu, v níž by měl sociolog právo provozovat svou činnost. Sociolog bude muset přiznat, podobně jak to udělal John Wesley, že jeho farností je celý svět. Ale na rozdíl od dnešních náboženských vůdců bude tuto farnost rád sdílet s ostatními. Existuje však jeden cestovatel, jehož stezky bude sociolog na své pouti křížit mnohem častěji než stezky jiných. Je to historik. Jakmile se sociolog obrátí od přítomnosti k minulosti, je skutečně velmi nesnadné odlišit jeho zájmy od zájmů historika. Necháme však tento vztah jako předmět našich úvah na později. Zde postačí říci, že sociologova cesta bude v mnohém ochuzena, nebude-li často přerušována konverzací právě s tímto typem specializovaného cestujícího.

Každou intelektuální aktivitu v okamžiku, kdy se přibližuje objevu, doprovází vzrušení. V některých oblastech poznání je to vzrušení z objevů světu dříve neznámých a nemyslitelných. Takové je vzrušení astronoma a atomového fyzika na opačných hranicích reality, kterou je člověk ještě schopen chápat. Ale může to být také vzrušení bakteriologa nebo geologa. Nebo v trochu odlišné podobě vzrušení lingvisty, který objevuje novou oblast lidského vyjadřování, nebo antropologa, jenž zkoumá lidské zvyky v dalekých krajích. Je-li takové objevování podloženo dostatečným zanícením, může vést k rozšíření a někdy ke skutečné transformaci vědomí. Svět se stává mnohem podivuhodnější, než se komu kdy snilo. Vzrušení ze sociologie je zpravidla jiného druhu. Je pravda, že sociolog někdy proniká do světa, který byl dříve pro něj zcela neznámý – například do světa zločinu nebo nějaké bizarní náboženské sekty nebo do světa utvářeného zvláštními zájmy nějaké skupiny, jako lékařských specialistů, vojenských vůdců nebo reklamních odborníků. Po většinu času se však pohybuje

v oblastech zkušeností, které jsou jemu a převážné části lidí jeho společnosti důvěrně známé. Zkoumá společenství, instituce a činnosti, o nichž se můžeme každý den dočíst v novinách. A přesto jeho zkoumání vyvolává vzrušení z objevování. Není to vzrušení z toho, že přišel na něco úplně neznámého, ale spíše vzrušení nad tím, jak něco známého změnilo svůj význam. Půvab sociologie spočívá v tom, že její perspektiva nám umožňuje vidět v novém světle svět, v němž všichni žijeme své životy. To rovněž vede k transformaci vědomí. Tato transformace je navíc existenciálně mnohem důležitější než v mnoha jiných intelektuálních oborech, protože je mnohem obtížnější ji izolovat v nějaké speciální přihrádce mysli. Astronom nežije ve vzdálených galaxiích a atomový fyzik může mimo svou laboratoř jíst, smát se, ženit se a jít k volbám, aniž by přemýšlel o nitru atomu. Geolog si prohlíží skály, když si k tomu vyhradí čas, a lingvista mluví se svou ženou v mateřském jazyce. Sociolog však žije ve společnosti, ať je v práci, nebo ne. Jeho vlastní život je nevyhnutelně součástí předmětu, který zkoumá. Sociologové jakožto lidé také nakonec dovedou izolovat své profesní názory od svých každodenních záležitostí. Ale provést toto oddělení poctivě je poněkud obtížný výkon.

Sociolog se pohybuje v obyčejném světě lidí, blízko toho, co by většina z nich nazvala realitou. Kategorie, které používá ve svých analýzách, jsou jen upravenými kategoriemi, v nichž ostatní lidé žijí – moc, třída, status, rasa, etnikum. V důsledku toho se na některá sociologická zkoumání mylně pohlíží jako na něco banálního a vlastně samozřejmého. Člověk si o nich přečte, souhlasně přikývne ke známému prostředí a poznamená, že to vše slyšel už dříve a zda lidé nemají lepší věci na práci než plýtvat časem ke konstatování truisimů – dokud není náhle konfrontován s náhledem, který radikálně zpochybní vše, co předtím o tomto známém prostředí předpokládal. A to je právě okamžik, kdy začneme pociťovat vzrušení ze sociologie.

Uvedme si konkrétní příklad. Představme si kurz sociologie na nějaké vysoké škole na Jihu, jehož téměř všichni posluchači jsou bílí jižané. Probíhá přednáška o rasovém systému na Jihu. Přednášející

mluví o problému, který je všem studentům známý od dětství. Možná, že jsou obeznámeni s detaily tohoto systému dokonce lépe než lektor. Díky tomu jsou zcela znuděni. Zdá se jim, že přednášející užívá jen okázalejší slova k popisu toho, co již znají. Tak například může použít pojem „kasta“, který je nyní k popisu rasového systému na Jihu americkými sociology běžně používán. Aby lépe objasnil tento pojem, přejde k tradiční hinduistické společnosti. Pokračuje pak analýzou magických přesvědčení, která jsou s kastovním tabu neoddtělně spojena, vysvětluje sociální dynamiku soužití a manželství, ekonomické zájmy skrývající se v tomto systému, způsob, jímž je s tímto tabu spjata náboženská víra, účinky průmyslového rozvoje na kastovní systém a naopak – to vše v Indii. Náhle však Indie není tak daleko. Přednášející se vrátí zpět ke svému jižanskému tématu. Známe se již tak zcela známé nezdá. Vystavávají nové otázky, možná z rozhořčení, ale přesto vystavávají. Alespoň někteří studenti začínají chápat, že v těchto rasových záležitostech jsou skryty funkce, o nichž nečetli v novinách (alespoň ne v novinách svého města) a o nichž jim neřekli nic ani jejich rodiče – zčásti i proto, že ani rodiče, ani noviny o nich nic nevědí.

Mohlo by se říci, že první moudrostí sociologie je poznatek, že věci nejsou tím, čím se zdají být. Ale to je, jak se hned ukáže, rovněž zavádějící zjednodušení. Sociální realita se rozkládá do mnoha významových vrstev. Odhalení každé nové vrstvy mění vnímání celku.

Antropologové používají k popisu dopadu kultury na někoho, kdo se s ní setkává poprvé, termínu „kulturní šok“. V extrémním případě zažije takový šok západní badatel, jemuž je v polovině večere řečeno, že jí tu milou starou paní, s níž si včera povídal – šok s předpověditelnými fyziologickými, ne-li morálními důsledky. Většina badatelů se dnes na svých cestách s kanibalismem nesetkává. Avšak první setkání s polygamií nebo s pubertálními obřady, nebo dokonce se způsobem, jak některé národy jezdí svými automobily, může být pro amerického návštěvníka úplným šokem. Šok může být doprovázen nejen nesouhlasem a znechucením, ale též pocitem vzrušení, že věci mo-

hou být *skutečně* odlišné od toho, jaké jsou doma. Alespoň do jisté míry je to stejné vzrušení, jaké se zažívá z každé první cesty do ciziny. Zkušenost sociologického objevu může být popsána jako „kulturní šok“ minus zeměpisný posun. Jinými slovy, sociolog cestuje doma – s šokujícími důsledky. Pravděpodobně nezjistí, že právě snědl milou starou paní k večeři. Ale například objev, že jeho vlastní církev investovala značné peníze do výroby raket nebo že několik bloků od jeho domu žijí lidé, kteří se účastní kultovních orgií, se nemusí příliš lišit od emocionálního šoku. Tím nicméně nechceme vyvozovat, že sociologické objevy obvykle, nebo dokonce vždy urážejí morální city. Vůbec ne. Mají však s výzkumy v dalekých zemích společné to, že náhle osvětlují nové a netušené stránky sociální existence. V tom je podnětnost, a jak se pokusíme ukázat později, i humanistické ospravedlnění sociologie.

Lidé, kteří se raději šokujícím objevům vyhýbají, kteří dávají přednost víře, že společnost je právě taková, jak se učili v nedělní škole, kteří milují bezpečí pravidel a zásad toho, co Alfred Schütz nazýval „světem braným jako samozřejmost“, by se měli držet od sociologie stranou. Mimo sociologii by měli pravděpodobně zůstat i lidé, kteří nepocítují pokušení před zavřenými dveřmi, kteří nejsou zvědaví na lidi, kteří spokojeně obdivují scénérii, aniž přemýšlejí o lidech žijících v domech na druhém břehu řeky. Shledali by nejspíš, že jim nepřináší potěšení a každopádně je nevýnosná. Lidé, kteří se zajímají o druhé jen tehdy, když je mohou měnit, převracet nebo napravovat, by měli být varováni, neboť dojdou ke zjištění, že sociologie je mnohem méně užitečná, než doufali. A lidé, kteří se zajímají hlavně o vlastní pojmové konstrukce, by udělali právě tak dobře, kdyby se věnovali zkoumání bílých myšek. Sociologie bude dlouhodobě uspokojovat pouze ty, kdo si neumějí představit nic úchvatnějšího, než je pozorování lidí a pochopení jejich věcí.

Nyní je snad jasné, že jsme v názvu této kapitoly záměrně něco zamlčeli. Sociologie je jistě individuální zábava v tom smyslu, že některé lidi zajímá a jiné nudí. Někteří lidé rádi pozorují jiné lidi, jiní

dělají pokusy na myších. Svět je dost velký pro všechny druhy zájmů a neexistuje logický důvod, proč by jeden měl mít přednost před jiným. Slovo „zábava“ je však pro popis toho, co máme na mysli, nedostatečné. Sociologie je podobnější vášni. Sociologická perspektiva je jako démon, a když někoho posedne, vnucuje mu znovu a znovu otázky, které jsou s ní spjaty. Úvod do sociologie je tedy pozváním k velmi zvláštnímu druhu vášně. Každá vášně však přináší jisté nebezpečí. Sociolog, který nabízí své zboží, by si měl být jist, že v dostatečném předstihu před koupí jasně vyslovil své *caveat emptor* – kupující necht' si dá pozor.